

KVINNORS ARBETE I SOVJET

Under ett seminarium vid *Centre for Gender Studies* i Moskva beskriver en ung, välutbildad programmerare hur hon, som nyutexaminerad, sökt jobb vid ett ryskt forskningsinstitut:
- Avdelningschefen tittade på mig och sa: Kvinna, ung, gift.
Nje ko mnje! Inte till min avdelning!

Hennes minnesbild lockades fram av - och bekräftade livfullt - de resultat jag just lagt fram från forskningsprojektet "Kvinnors arbete i Sovjet". De sovjetiska kvinnorna ansågs som sämre arbetskraft och kom i andra hand vid befordran, löneförhöjning och anställning på välbetalda, prestigefyllda poster.

Enligt lagen, som gällt sedan strax efter revolutionen, har sovjetiska kvinnor haft "lika lön för lika arbete" och samma möjligheter som män till utbildning och arbete (med undantag av några tunga eller farliga arbeten). Efter alla dessa år av formell jämställdhet och trots hög förvärvsfrekvens och hög utbildning har kvinnorna hela tiden legat långt efter männen när det gäller löner och chefsposter.

Där finns, som i de flesta andra länder, en tydlig uppdelning i mans- och kvinnoyrken. Liksom i Väst dominerar männen i tung industri, gruvindustri och byggnadsbranschen, medan kvinnorna utgör den överväldigande majoriteten inom branscher som hälsovård (81 %), utbildning (75 %), textilindustri (70 %), konfektion (89 %), handel och restaurang (82 %) (siffrorna gäller 1991). En skillnad mot Väst är att det finns många kvinnor i yrken som läkare (66 %) och ingenjör (60 %), men dessa är, å andra sidan, inte alls så välbetalda som här. Fram till 1990 gav den officiella statistiken inte några uppgifter om mäns och kvinnors löner. Däremot kunde man läsa ut av den, att genomsnittslönen var lägre i kvinnodominerade branscher. Av data och undersökningar framgick att kvinnorna bar en tung börda av hushållsarbete och ojämnt delat föräldraansvar.

Men att undersöka lönestrukturen i detalj och hur den slog ut i mäns och kvinnors löner var omöjligt före glasnost. För detta borde man ha mikrodata. Sådant fick inte västliga forskare tillgång till och för de ryska var löneskillnader mellan könen inte ett ämne som hjälpte en forskare framåt i karriären. Det var inte fint att rubba bilden av att "kvinnofrågan var löst" i Sovjetunionen. Som exempel kan nämnas att de forskare som gjorde en stor enkät i staden Taganrog i slutet av 60-talet måste stryka uppgifter om mans- och kvinnolöner för att alls få publicera sin rapport. Genom samarbetsprojektet "Kvinnors arbete i Sovjet" fick svenska forskare för första gången tillgång till primärdata, insamlade i Ryssland 1989, samtidigt som de ryska kollegorna gavs möjlighet att studera och använda västliga ekonometriska metoder.

Mycket har naturligtvis förändrats sedan 1989. Men omvärldningarna skedde utifrån den situation som rått tidigare. Kunskapsluckor, halvsanningar och myter om utgångsläget gör det omöjligt att förstå effekten av reformförsök. I de senaste årens ryska politik finns många exempel på hur man försökt ändra en komplicerad samhällsstruktur utifrån alltför lättvinda, generella och abstrakta recept.

En av de frågor som sällan ställs - utom av den lilla, oberoende kvinnoörörelsen - är hur reformerna påverkar maktförhållandena mellan könen. Ryska kvinnoforskare är djupt oroade över risken att kvinnorna nu kommer att stötas ut från arbetsmarknaden. Dels kommer de att betraktas som mindre lönsam arbetskraft när arbetslösheten ger företagen möjlighet att välja och vraka. Dels riskerar den dåliga men ändå existerande infrastrukturen av daghem och eftermiddagsaktiviteter för skolbarn att försvinna.

Hittills verkar kvinnor utgöra största delen av de friställda. För många överstiger avgiften för en daghemsp plats vad mamman kan få i lön. När företag, eller delar av företag, privatiseras upphör formellt alla anställningar och gravida eller mödralediga kvinnor har inte längre något skydd mot avsked.

Med den rådande uppdelningen i arbetslivet innebär de drastiskt växande inkomstklyftorna mellan den "kommersiella" sektorn och den "budgetfinansierade" också ännu större skillnad mellan män och kvinnor.

Den process som pågår nu ökar skillnaderna i samhället - och drabbar könsmässigt olika. Delvis beror det på karaktären hos det system som införs och delvis på skillnader i utgångsläge.

Inom ramen för projektet kunde vi analysera löneuppgifter från drygt 900 personer i Taganrog. Eftersom detta är en industristad var arbete inom industrin den vanligaste sysselsättningen för både män och kvinnor. Däremot dominerade kvinnor stort i servicebranscher som handel, utbildning och hälsovård. Män utförde kvalificerat manuellt arbete dubbelt så ofta som kvinnorna, medan dubbelt så många kvinnor som män utförde okvalificerat. Omkring 40 % av kvinnorna arbetade i tjänstemannayrken som är relativt lågbetalda (från maskinskrivare till läkare). Skillnaden i arbetslivserfarenhet var relativt liten, cirka två år. Sambandet analyserades mellan, å ena sidan, mäns respektive kvinnors timlöner och, å den andra, deras ålder, erfarenhet, utbildning, kvalifikationsnivå, bransch, arbetsförhållanden, deltidsarbete, partimedlemskap, civilstånd och pensionärsstatus.

I genomsnitt låg kvinnornas löner 34 % under männens. Vi delade upp löneskillnaden i en del som kan förklaras av att könen har olika jobb och olika kvalifikationer, och en del som beror på att de får olika belöning för dem. Vi fann att om män och kvinnor hade varit lika med avseende på alla de faktorer som togs med i analysen så skulle männens timlöner ändå ha legat 28 % över kvinnornas. Ålder och erfarenhet, utbildningsnivå, bransch och andel med tunga eller farliga jobb förklarar vardera några procent av skillnaden, men tre fjärdedelar av den går inte att koppla till någon av de faktorer som vi kunnat mäta.

En stor sådan "oförklarad" restpost brukar tas som indikation på diskriminering - att en grupp får lägre lön än en annan, trots lika produktivitet. Man kan göra invändningar mot att se det som ett mått på diskrimineringens storlek. Å ena sidan kan det finnas systematiska skillnader i vad de båda grupperna utträttar som inte täcks in av de variabler vi känner. Å andra sidan reser en del av "förklaringarna" bara nya frågor om en underliggande brist på jämställdhet.

Vi fann att man får mer betalt för tunga, men inte för stressiga jobb vilket missgynnar kvinnorna. Varför? Varför värderas arbete med människor så lågt i förhållande till arbete med maskiner? Om kvinnor är mindre effektiva i sina jobb därför att de har en "dubbel börda" med hushållsarbete och barntillsyn, är inte det en form av diskriminering det också, fast den ligger i familjen? Och ligger den, förresten, bara i familjen? Eller är det så att det accepteras att kvinnors arbetsinsats påverkas av deras familjs behov men inte att mäns gör det? Om kvinnor inte vidareutbildar sig lika mycket som män, beror det på att de inte hinner eller inte vill - eller på att de vet att det inte ger något större utslag på deras lön (som visades i en artikel i den ryska statistiska centralbyråns tidskrift 1991)? Om alla kvinnor förväntas göra ett sämre jobb och därför får sämre chanser (som programmeraren på seminariet) så är det också diskriminering, "statistisk diskriminering", av den enskilda kvinnan.

Idag hävdar högljudda röster att den sovjetiska kvinnan led av "överemancipation", av en "konstgjord" jämlikhet och att bästa platsen för henne är nu i hemmet. Skall man dra några slutsatser i den frågan från våra data är det att problemet var alltför liten jämlikhet, inte för stor.

Källa: Katarina Katz, 1992, "Kvinnors arbete i Sovjet," Social forskning nr 4, 1992.

Uppgifter till texten KVINNORS ARBETE I SOVJET *

13. Enligt texten hade kvinnorna i vissa avseenden en starkare ställning och vissa fördelar på arbetsmarknaden i det gamla sovjetiska systemet än de riskerar att få i dag. Vilket svarsförslag anger sådana fördelar som författaren nämner?

- A Tidigare hade kvinnorna fler chefsposter och lagstadgad rätt till jämställdhet,
- B Tidigare hade kvinnorna större anställningstrygghet och bättre möjlighet till barnomsorg.
- C Tidigare hade kvinnorna högre löner och dominerade många statusyrken.
- D Tidigare hade kvinnorna längre semester och mindre tunga arbetsuppgifter.

14. Av vilken anledning har författaren skrivit artikeln?

- A För att hon är aktiv med kvinnofrågor inom fackföreningsrörelsen.
- B För att belysa att det faktiskt "var bättre förr" i det gamla Sovjet.
- C För att ryska kvinnoforskare inte själva kan publicera sina resultat utomlands.
- D För att presentera ett forskningsprojekt hon deltagit i.

15. Hur kan man bäst förklara begreppet "statistisk diskriminering"?

- A Dold diskriminering blir till slut så omfattande att den ger utslag i officiell statistik.
- B Vissa negativa statistiska fakta om en hel grupp blir riktgivande för hur varje individ bemöts.
- C Diskriminering som under lång tid systematiskt utövas av en grupp gentemot en annan kan kallas statistisk.
- D En grups strävan att kontrollera en annan grupp ekonomiskt tar sig uttryck i statistisk diskriminering.

16. Författaren tror inte att reformeringen av det ryska samhället kommer att gynna jämställdheten mellan könen. Varför?

- A Samhällsutvecklingen är ensidigt inriktad på tung industri.
- B Medvetenheten och kunskapen om de ryska kvinnornas verkliga situation är ännu outvecklad.
- C Kvinnornas villkor är redan sämre än männens, och denna skillnad kommer att förstärkas i ett marknadsekonomiskt system.
- D Ryska kvinnor har alltför länge accepterat bristen på jämlikhet och förändring.

* Observera att artikeln behandlar förhållandena 1989 då Sovjetunionen fortfarande existerade. Då var också de ryska kvinnorna sovjetiska. Nu idag är Ryssland ett självständigt land.